

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK
2021/9.

FARKAS ÁDÁM

A több síkú megközelítés jelentősége a védelem és biztonság szabályozásának és szervezésének komplex kutatásaiban, különös tekintettel az Eurázsia-gondolatra

ISSN 2786-2283

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási eredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyünk, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2021/9.

Szerző(k):

Dr. Farkas Ádám PhD százados, tudományos munkatárs

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Közszerológati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

A kézirat lezárva: 2021. július 10.

ISSN 2786-2283

Elérhetőség:

Nemzeti Közszerológati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

A TÖBB SÍKÚ MEGKÖZELÍTÉS JELENTŐSÉGE A VÉDELEM ÉS BIZTONSÁG SZABÁLYOZÁSÁNAK ÉS SZERVEZÉSÉNEK KOMPLEX KUTATÁSAIBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EURÁZSIA-GONDOLATRA²

Bevezetés

A 21. század első két évtizede számos korszakos újítást és változást tárt elénk, de sok szempontból korábban már megtapasztalt jelenségek kiújulását is magával hozta. Új jelenségeként az információs technológia robbanásszerű fejlődésének és terjedésének szinte minden területre kiterjedő hatásait, a társadalmi és individuális működés átalakulását,³ illetve a fizikai értelemben valós és egyben valós idejű globális kapitalizmus kibontakozását is példaként állíthatjuk. A visszatérő jelenségek között a multipoláris hatalmi rend és versengés élénkülését, a biztonságot rendszerszinten is érintő katonai, rendészeti és hírszerzési fenyegetések élénkülését, illetve szélsőséges eszmék terjedését és ezek fegyveres erőszakkal való rendkívül veszélyes kombinációinak lehetőségét hozhatjuk példaként.

Mindezek a kihívások és fenyegetések egy olyan stratégiai környezetben bontakoznak ki és sok esetben kapcsolódnak össze, amelyben Európa és még tágabban a transzatlanti térség elmúlt évszázadokban megszokott dominanciája megkérdőjeleződni látszik. Az Amerikai Egyesült Államok és Európa tengelyével leírható hatalmi fókusz, pedig nemcsak a multipoláris hatalmi rendben és a globális kapitalizmus versenyében feltörekvő új kihívók kérdőjelezi meg, hanem egyre inkább a transzatlanti térségen belüli gondolkodók is. A kérdések, aggodalmak, óvva intő javaslatok pedig számos tudományterületen párhuzamosan jelennek meg: a biztonság- és védelempolitikától, illetve a geopolitikától a gazdaságtudományokon át a politológia, a szociológia és a nemzetközi tanulmányok területéig. Ezeket pedig kiegészítik azok a szaktudományok, amelyek nem kifejezetten a multipoláris világrend kialakulására fókuszálnak, de cserében olyan jelenségeket vizsgálnak, amelyek a hatalmi környezet és azon belül is a védelem és biztonság szempontjából kimagasló jelentőségűek. Ide sorolhatók a digitalizáció és a jóléti társadalmak pszichológiai hatásait vizsgáló kutatások, a post-truth jelenség elemzése, de az új társadalmi környezetre és folyamatokra reflektáló szociológiai kutatások sora is.

¹ A Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Honvédelmi Jogi és Igazgatási Tanszékének tudományos munkatársa.

² Az Innovációs és Technológiai Miniszterium ÚNKP-20-4-II-NKE-11 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

³ Lásd: Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: Farkas Ádám (szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147-170. o.; Kelemen Roland – Németh Richárd: Vulnerabilities of the Cyberspace Due to Its Social Nature, In: Rastislav Funta (szerk.): Počítačové právo, UI, ochrana údajov a najväčšie technologické trendy, 2019, 51-66. o.

Látható tehát, hogy a világ átalakulása sokrétű, kölcsönhatásos és ez által számos tudományterület által elemzett és leírható folyamatok halmazaként közelíthető meg. A különféle változási folyamatok részben-egészben történő megértéséhez, átlátásához tehát egyértelműen szükséges, hogy a különféle tudományterületek megállapításaira az elemzők és a döntéshozók nyitottságot mutassanak, függetlenül attól, hogy preferálják-e az adott tudományterületeket vagy sem. Ennél azonban sokkal többre van szükség, a különféle tudományos szemléletmódok és megközelítések, ha úgy tetszik a valóság különféle síkmetszeteinek, illetve az ezekből érkező megállapításoknak a lehetőség szerinti szintetizálására, vagyis a multidiszciplináris megközelítés megerősítésére.

Ennek az igénynek a védelem és biztonság tekintetében kimagasló fontossága van. Ennek okai a biztonság fogalmának kiszélesedésétől és mélyülésétől kezdve a biztonságot érintő kihívási és fenyegetési mátrix sokrétűségén át egészen a biztonságot megelő és igénylő társadalom szemléletmódjának, működésének és igényeinek átalakulásáig, illetve a hibrid fenyegetések megerősödéséig számos ponton megragadhatók. Mindezek mellett azonban két további és különleges súlyú jelenség azonosítható, amelyek a védelem és biztonság terén tovább fokozzák ennek a látásmódnak a szükségességét.

Az egyik ilyen az a tény, hogy a nagyhatalmakat leszámítva a transzatlanti térségben az elmúlt évtizedekben a védelem és biztonság kérdésköre, illetve az állam – mint fő védelmi és biztonsági aktor – ez irányú funkciói periférikus kérdéssé váltak mind a társadalmi és tudományos, mind a politikai és döntéshozatali diskurzusban. Ez pedig egyik oldalról az e funkciókra jellemző sajátos gondolkodásmód és szakértői kapacitások eróziójához, másik oldalról a védelmi és biztonsági képességek csökkenéséhez, harmadrészt pedig a többségi civil társadalom és tudományos közeg védelmi és biztonsági szférára irányuló megértési képességének mérséklődéséhez vezetett. Ahogy Henry Kissinger e körben Európa kapcsán fogalmazott: „Noha Európa alakította ki a hatalmi egyensúlyon alapuló rendet, most, furcsa módon, tudatosan és nagymértékben korlátozza új intézményeiben a hatalmi komponens szerepét. S minthogy leépítette katonai potenciálját is, nem sok mozgástere maradt, ha valahol semmibe veszik az egyetemes normákat.”⁴

A világ és a biztonsági környezet változásai azonban nem álltak meg, sőt a komplexitás, az újszerűség és gyorsaság tekintetében komoly és a biztonságunk szempontjából negatív változásokon mentek át. Ez pedig nem ritkán párosul a korábban egyetemesnek tekintett normák semmibe vételével vagy kijátszásával, méghozzá oly módon, hogy az e folyamatokból eredő kockázatok, fenyegetések és károk egyre látványosabban visszahatnak Európa magterületére is. Mindehhez pedig hozzáveendő az is, hogy Európa és Ázsia szétválasztása sokak szerint a két rész kölcsönös egymásra hatási képessége, szükségképpen mélyülő gazdasági és társadalmi szinergiái és ezek mellett mégis fokozódó versengése, valamint konfrontációi miatt idejétmúlttá vált.⁵ Ez utóbbi megállapítást pedig csak fokozza

⁴ Henry Kissinger: Világrend. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015, 15.o.

⁵ A téma kapcsán példaként lásd: Bruno Maçães: Eurázsia hajnala. Az új világrend nyomában. Budapest, Pallas Athéné Books, 2018.; Robert D. Kaplan: Marco Polo világa visszatér. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2018.; Robert D. Kaplan: A földrajz bosszúja. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.; Matthew Sussex – Roger E. Kanet: Russia, Eurasia and the New Geopolitics of Energy. Confrontation and Consolidation. New York, Palgrave Macmillan, 2015.; Mark Bassin – Mikhail Suslov: Eurasia 2.0. Russian Geopolitics in the Age of New Media. Lanham – Boulder – New York – London, Lexington Books, 2016.; Maria Raquel Friere – Roger E. Kanet: Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'. New York, Palgrave Macmillan,

Halford Mackinder klasszikusnak számító gondolata, amelynek azonosítható egy olyan értelmezése, miszerint a nem Euráziában, hanem Európában és Ázsiában való gondolkodás már lassan száz éve sem volt időszerű megközelítés. Szerinte ugyanis: „Aki uralja Kelet-Európát, parancsol a Szívtájéknak. Aki uralja a Szívtájékat az parancsol a Világszigetnek. Aki uralja a Világszigetet az parancsol a Világnak.”⁶ Ebben a képletben ugyanis a Szívtájék Európa és Ázsia történelmileg is meghatározó találkozási területeit is magában foglalja, míg a Világsziget maga Eurázsia.

A multidiszciplináris megközelítés nélkülözhetetlenségét alátámasztó másik különös súlyú körülmény az a felismerés, hogy a védelem és biztonság terén

- a) a komplex biztonság miatt az élesen elhatárolt ágazati/szakmai gondolkodásmód és válaszkialakítás kizárólagossága a stratégia és vele a kormányzás(tan) szintjén már nem tartható fenn,
- b) a technológiai fejlődés és az azzal összekapcsolódó gazdasági és társadalmi változások olyan sokrétű fellépést tesznek szükségessé, hogy a kívánt megoldások egy-egy tudomány- és szakterület megoldásaival nem kezelhetők, valamint, hogy
- c) a napi problémák orvoslására korlátozódó fejlesztési-szabályozási-szervezési lépések önmagukban elégtelenek a korszakos változások kezelésére.

Az a) pont szerinti megállapítást a gyakorlatban az Amerikai Egyesült Államok nemzetbiztonsági törvénye, a transzatlanti térség államainak sokaságában kirajzolódó nemzetbiztonsági koordinatív testületek létesítése, vagy épp az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének és az Európai Uniónak a resilience fejlesztése terén mutatott törekvései egyértelművé teszik. A b) pont szerinti gondolatot egyes nemzetközi kutatóintézetek témakör meghatározása, illetve módosítása⁷ épp úgy alátámasztja, mint hazai viszonylatban Szigeti Péternek az a mértékadó és következőkben részletesebben is áttekintésre kerülő megállapítása⁸, amelyet a kétezres évek elején a rendészet viszonylatában a rendszerszerű szemlélet és fejlesztés háttérbeszorítása kapcsán fogalmazott meg, de meglátásunk szerint

2010.; Daniel S. Markey (2020): *China's Western Horizon. Beijing and the New Geopolitics of Eurasia*. New York, Oxford University Press, 2020.; Geoffrey F. Gresh: *Eurasia's Maritime Rise and Global Security from the Indian Ocean to Pacific Asia and the Arctic*. Cham, Palgrave Macmillan, 2018.; Farkas Ádám: Az Eurázsia gondolat, mint a nyugati szemléletmód önreflexiójának alapja? Gondolatok Robert D. Kaplan „Marco Polo világa visszatér” című munkája kapcsán. Szakmai Szemle 2020/2. szám, 178-192. o.

⁶ Vö.: Halford J. Mackinder: *Democratic Ideals and Reality*. London, Constable Publishers, 1942, (Reprint: 1996, National Defense University Press, Washington, letöltve: 2021.04.11., https://www.files.ethz.ch/isn/139619/1942_democratic_ideals_reality.pdf), 106. o.

⁷ Ezt jól példázza, hogy a 2000-ben alapított Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces 2019-ben felvette a Geneva Centre for Security Sector Governance elnevezést és kiszélesítette, módosította portfólióját. Hasonló szemléleti irányt tükröz azonban washingtoni székhelyű Center for Strategic and International Studies, az EU 2010/430/CFSP tanácsi döntése alapján Észtországban felállított International Centre for Defence and Security vagy épp a Stanford Egyetemen működő International Centre for Defence and Security.

⁸ Vö: Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás. In Szigeti Péter (szerk.): *A valóság vonzásában*. Győr, Széchenyi István Főiskola, 2001, 283–308. o.

ez a többi védelmi ágazatra és biztonság kérdésének összkormányzati szintjére is kiterjeszthető⁹.

Mindezek alapján tehát látható, hogy a védelem és biztonság szavatolása, valamint a multidiszciplinaritás kapcsolatával foglalkozni kell a szabályozás és a szervezés tekintetében is. A releváns gondolkodási, elemzési majd fejlesztési irányok azonosításához azonban elégtelen lenne, ha a komplexitáshoz való alkalmazkodást a különféle integrációk, szövetségek témával kapcsolatos – koncepcionális, de nemzetállami szintre nehezen transzformálható – iránymutatásainak, kommunikéinek parafrázálásával tennénk meg például a resilience kapcsán. Hasonlóan elégtelen önmagában az egyes külföldi minták elemzése és adaptációra javaslása, hiszen minden nemzetállam történetileg, kulturálisan, institutionálisan egyedi, így az újításoknak alkalmazkodni kell a sajátosságokhoz.¹⁰ Ahhoz tehát, hogy a szükséges multidiszciplináris megközelítés irányait azonosítani tudjuk, elsőként érdemes számot vetni azzal, hogy a nemzetközi térben milyen módon jelent meg párhuzamos tudományterületek esetén a védelem, biztonság, geopolitika kérdésköre, majd pedig azzal is, hogy a szabályozás tekintetében milyen további jelentésszerűség adható a multidiszciplinaritásnak. Jelen tanulmány ezen kérdések áttekintésére törekszik, bízva abban, hogy mind az elemzés, mind a javaslatok terén további hasznosításra alkalmas megállapításokkal segítheti az e körben kibontakozó diskurzust.

Kitekintés a biztonsági környezet-változás különféle dimenzióira és ezek védelmi-biztonsági szabályozásra és -kormányzásra gyakorolt hatásaira

A biztonsági környezet változása tekintetében ma már magától értetődő, hogy a biztonság több szektorával, dimenziójával kell számolnunk. Ezek egymással szoros összefüggésben, kölcsönhatásban állnak, de természetesen vannak sajátosságaik, ha úgy tetszik önmozgásaik is. Ez a kettősség, vagyis az elkülönült sajátosság és a kölcsönhatásosság felerősíti az igényt az adott dimenziókra fókuszáló szaktudományok és professziók önálló és egymás eredményeit szintetizáló vizsgálódásaira.

Amikor a biztonsági környezet változásaira fókuszáljuk figyelmünket, alapvető fontosságú a geopolitika – biztonságpolitika – nemzetközi tanulmányok hármában szemlélni, hiszen ezek a szakterületek, tudományterületek a biztonsági környezet globálisan és térségileg zajló folyamataira fókuszálnak, ha úgy tetszik klasszikusan a hatalmi versengés-együttműködés történelmi arénáját elemzik. E fókuszlencsén keresztül szemlélve is egyértelmű, hogy a 21. század első két évtizede dinamikus időszakot hozott magával, melyre az érintett területek is reflektáltak. E körben a vizsgálódások egyrészt a változó hatalmi konstellációkra, az új fajta vagy történelmileg nem, de hatásukban és működésükben újszerű jelenségekre, másrészt a hatalmi szereplők és erőterek változásaira, törekvéseire helyezték a hangsúlyt. Ezen a területen számos mű kiemelhető, melyek egy hatalmi átrendeződést prognosztizálnak, ami erőteljesebben konfliktusos arculatot mutat, de a versengő felek egymás érdekeit csorbitó

⁹ Vö.: Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai, Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.

¹⁰ Lásd például: Kelemen Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig, In: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 43-79. o.

törekvései nyíltan és rejtve egyaránt nagy hatással valósulhatnak meg. Ebben a közegben a puha és kemény hatalmi eszközök, illetve ezek „okos” kombinációja¹¹ folyamatos ráhatásként lesz jelen a versenypozíciók erősítése érdekében. Ez a gazdasági, politikai, kulturális, technológiai versengés, befolyásolás mellett egyértelműen számot vet a hírszerzés, a katonai nyomásgyakorlás, de adott esetben a nem állami szereplők alkalmazásával¹² – nem ritkán nemzetközi jogi értelemben jogszerűtlenül vagy a jogi kereteket a lawfare és a befolyásolás stratégiai eszközeként használva és szétfeszítve¹³ – megvalósuló beavatkozásokkal. Ami e körben kiemelten fontos, hogy bár figyelmünket legtöbbször a transzatlanti térség e témakört érintő elemzéseire fordítjuk, de egyértelműen, sőt sok tekintetben mélyebben és nem ritkán kockázatosabban rajzolódik ki ez a felfogás az orosz és a kínai stratégiai döntésekben és cselekvésekben is.

A hatalmi tér átalakulása és annak nyitott kérdései tekintetében a mélyebb szakmai elemzések mellett a legismertebb szerzők, gondolkodók aktivitása egyértelműen tükrözi a folyamatokat és azt is, hogy ezek bizony pont a fenti komplexitásuk miatt akkor is hatással vannak a társadalmak és államaik működésére, szabályozására, szervezésére, ha az érintettek erre kevesebb figyelmet fordítanak. Henry Kissinger a „Világrend”-del,¹⁴ Zbigniew Brzezinski a „Stratégiai vízió”-val,¹⁵ Robert Kagan a „Made in America”-val¹⁶ vagy Joseph S. Nye Jr. a „Véget ér-e az amerikai évszázad?”-dal¹⁷ ennek talán a legfőbb példáiként is megragadhatók. A sajátos megközelítések azonban jóval szélesebb körre mutatnak és a

¹¹ Ezek az angolszász terminológiában, igaz nem vitán felül álló és sokszor politikai tartalmaktól, háttértől sem mentes módon, de a soft power, hard power, smart power kifejezésekkel írhatók le. A téma kapcsán lásd: Szörényi András: Smart power, avagy az év „felfedezése”. In *Külügyi Szemle* 2019/3. szám, 147-158. o.; Brígida Rocha Brito: Hard, Soft or Smart Power: Conceptual Discussion or Strategic Definition? In *Janus.net E-Journal of International Relation* Autumn 2010, 112-114. o.; Richard L. Armitage – Joseph S. Nye Jr.: CSIS Comission On Smart Power. A smarter, more secure America. Washington, Center for Strategic and International Studies, 2007.; Joseph S. Nye Jr.: *The Powers to Lead*. New York, Oxford University Press, 2008.; Joseph S. Nye Jr.: *The Future of Power*. New York, Public Affairs, 2011.

¹² A téma és a nem állami szereplők fogalmának értelmezése kapcsán lásd: Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015.; Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái*. In Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020., 92-114. o.; Kelemen Roland: *A nem állami kibertéri műveletek egyes szereplőinek jelentősége a hibrid konfliktusokban*, In: *SmartLaw Research Group Working Paper*, 2021/2. szám, 1-17. o.

¹³ A téma kapcsán lásd: Charles J. Dunlap Jr.: *Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21 st Conflicts*. (letöltve: 2021.06.10., <https://people.duke.edu/~pfeaver/dunlap.pdf>); Sascha Dov Bachmann – Andres B. Munoz Mosquera: *Lawfare and hybrid warfare – how Russia is using the law as a weapon*. *Amicus Curiae, Journal of the Society for Advanced Legal Studies*, Summer 2015, 25–28. o.; Tawia Ansah: *Lawfare: A Rhetorical Analysis*. *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 43, 2010, 87–119. o.; Michael Kearney: *Lawfare, Legitimacy and Resistance: The Weak and the Law*. In: Ardi Imseis (ed.): *The Palestine Yearbook of International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, 79–129. o.; Hódos László: *A hibrid konfliktusok felívelési szakasza, avagy a fenyegetés észlelésének, megelőzésének és kezelésének nemzetbiztonsági aspektusai*. In *Honvédségi Szemle* 2020/4. szám, 49-64. o.; Hódos László: *A nemzetbiztonsági szolgálatok közelmúltbeli tevékenységét befolyásoló mérföldkövek, avagy az új típusú biztonsági kihívások jelentette veszélyek és az azokra adott kormányzati, illetve jogalkotói válaszok 2010 és 2020 között*. In *Szakmai Szemle* 2021/1. szám 134-149. o.; Farkas Ádám: *Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok*. In *Honvédségi Szemle* 2020/4. szám, 11-23. o.

¹⁴ Henry Kissinger i.m.

¹⁵ Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013.

¹⁶ Robert Kagan: *Made in America*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.

¹⁷ Joseph S. Nye Jr.: *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest, Antall József Tudásközpont, 2018.

globális hatalmi játszmák mellett arra is rámutatnak, hogy a geopolitika – biztonságpolitika – nemzetközi tanulmányok hármában is fokozódó szerepet kell fordítani a változó módszerekre és a technológiai környezet és vele a társadalmak működésének kérdéseire. Ez utóbbit példázhatja mások mellett Abishur Prakash,¹⁸ Jakub J. Grygiel és A. Wess Mitchell,¹⁹ Odd Arne Westad,²⁰ Amaël Cattaruzza,²¹ Ling Chen,²² vagy Markku Wilenius²³ munkáinak terjedése és mindaz a széles körű témakör és kutatási tematika, amelyekre ezek a munkák közérthető módon rámutatnak a környezet kapcsán, sok esetben jelentős szerepet tulajdonítva egyébként az Ázsia-Európa relációnak és az Eurázsia kérdésnek. E relációhoz, igaz szakmai és tudományos szempontból is inkább önállóan, de a hatalmi versengés eszköztárában betöltött kulcsszerep miatt mégis e helyen tárgyalva fontos hozzávenni a hírszerzés, elhárítás, nemzetbiztonság kérdéseinek reneszánszát is, hiszen az egyik oldalról minden állam számára kivédendő kihívás ha vele szemben gyakorolják, míg másik oldalról fejlesztendő és mélyítendő képesség, hogy érdekeit hatékonyan és a digitalizációval soha nem látott mértékben felgyorsult világban megfelelően védeni érvényesíteni tudja.²⁴

Hasonlóan fontos azonban, hogy figyelmünket a biztonság és védelem viszonylatában a hatalmi versengés klasszikus terepeitől és tematikájától az új típusú, elsődlegesen technikai jellegű, de egyénileg és társadalmilag is kimagasló hatású kérdésekre is ráirányítsuk. A technológia fejlődése és ezen belül különösen a digitalizáció ugyanis olyan kimagasló jelentőséggel bír egyéni, társadalmi, állami és szövetségi szintű biztonságunk szempontjából, amire komoly kapacitásokat kell az elemzés, majd a szabályozás és a védelmi-biztonsági működésbe való adaptáció hatékonysága érdekében fordítani. E körben a mesterséges intelligencia, a digitális adatok, a kibertér fogalmi közti versengés, rész-egész viszony tisztázásának szándéka nélkül a kibertér fogalmát használok most ehelyütt gyűjtőfogalomként. E fogalom segítségével a védelem és biztonság szabályozása és szervezése kapcsán kiemelten szeretném felhívni a figyelmet a különféle szakterületek és tudományterületek kooperációjának szükségességére, hiszen a kibertérben rejlő lehetőségek a pozitívumok mellett egyértelműen komoly tárházat biztosítanak az illegitim, társadalmi szempontból el nem fogadott, az egyének, csoportjaik,²⁵ társadalmak biztonságát sértő, veszélyeztető magatartásformák számára is az egyéni bűnözői magatartások széles skálájától az extrémizmuson, a hírszerzésen, a befolyásoláson át egészen a hadviselésig.

A kibertér ugyanis mint a valóságra közvetlenül visszaható, mégis alternatív és a fizikai távolságoktól és korlátoktól elszakadó, jellegében sokakban az anonimitás érzetét keltő – de kellő tudás hiányában azt csak kevesek számára biztosító – hatása miatt a legszélesebb

¹⁸ Lásd: Abishur Prakash: Új geopolitika. A világ jövője. Technológia I-II. kötet. Budapest, Pallas Athéné Books, 2018.; Abishur Prakash: Go.AI: A mesterséges intelligencia geopolitikája. Budapest, Pallas Athéné Books, 2020.

¹⁹ Jakub J. Grygiel – A. Wess Mitchell: Nyugtalan határvidék. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.

²⁰ Odd Arne Westad: Nyughatatlan birodalom. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2020.

²¹ Amaël Cattaruzza: A digitális adatok geopolitikája. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2020.

²² Ling Chen: A globalizáció manipulálása. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2019.

²³ Markku Wilenius: A jövő nyomában. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2019.

²⁴ Ekörben példaként lásd: Carl J. Jensen – David H. McElreath – Melissa Graves: Bevezetés a hírszerzésbe. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.; Mark M. Lowenthal: Hírszerzés. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.; Alfred Rolington: Hírszerzés a 21. században. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.; Mark M. Lowenthal: Future of Intelligence. Cambridge, Polity Press, 2017.

²⁵ Lásd ezt bővebben: Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér alanyai és sebezhetősége, In: Szakmai Szemle, 2019/3. szám, 95-118. o.

palettán tud megvalósulást biztosítani mindazon magatartások számára, melyeket a fennálló renddel, a jogérvényesüléssel és a társadalmi biztonsággal ellentétesként foghatunk fel. A kibertérben zajló zaklatások, gyermekek elleni cselekmények, illegális kereskedelmi cselekmények, erőszakos cselekményekre uszítás vagy azok előkészítése, szélsőséges és terrorista toborzás és felkészítés, állami célú vagy ipari kémkedés, illetve az információs rendszerek ellen irányuló támadások, valamint a digitalizációval érintett ellátórendszerek megbénítását is eredményező fellépések olyan valós és mindennapjaink részévé váló fenyegetések, melyeket épp úgy kezelni kell, mint ezek fizikai valóságban megjelenő variánsait. Ez az alternatív tér az egyes ember biztonságát épp úgy súlyosan és mindennaposan érinti, mint a teljes társadalmakét, vállalatokét vagy államokét. Függetlenül azonban attól, hogy a megvalósulás terepe a kibertér, a digitális szféra mint közvetítő közeg jelenik meg, vagyis a kibertérben megvalósuló bűnös cselekmények elleni fellépés hatékonyságához szükséges, de nem elégséges a digitalizációval összefüggő szaktudások alkalmazása és ezek szintetizálása a meglévő fizikai megoldásainkkal.

A kibertér tekintetében a figyelmünknek messze túl kell lépnie azon, hogy a meglévő ismereteink alapján miként minősíthetjük jogilag és ez által az államok cselekvési programjai szempontjából az egyes kihívásokat.²⁶ Ez a kérdéskör is fontos, de a változás és a valódi korszerűsítés érdekében ezen messze túl kell haladni és a kibertér pszichológiai és kriminológiai,²⁷ szociológiai,²⁸ biztonsági²⁹ vonatkozásaira fokozott figyelmet kell fordítani. A meglévő szabályainknak a kibertérre mint új jelenségre való értelmezése ugyanis szükségszerű, de jelenidejű kihívás, miközben a kibertér komplexitásának megértése és e folyamat eredményeinek adaptálása a szabályozásra, illetve az állami és társadalmi biztonságtudatra és működésre a jövő perspektívája. A kibertér kimagasló jelentőségét ugyanis nem kizárólag az adja, hogy az a fizikai korlátoktól lényegében függetlenül teremt új lehetőségeket pozitív és negatív értelemben is, hanem az, hogy ezzel egyéni és társadalmi szinten is jelentősen átformálja a viselkedést mind a digitális térben létezés sajátosságai, mind pedig az információkhoz való hozzájutás lehetősége, de ez által a hamis, hamisított információkkal való megtéveszthetőség fokozása révén is. Az pedig, hogy mindez kombinálódik a fizikai térben megvalósuló biztonsági eseményekkel egyértelmű és épp úgy

26 Példaként lásd: Michael N. Schmitt (eds.): *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge, Cambridge University Press, 2013.; Michael N. Schmitt (eds.): *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017.; Jens David Ohlin – Kevin Govern – Claire Finkelstein: *Cyber War: Law and Ethics for Virtual Conflicts*. Oxford, Oxford University Press, 2015.

27 Lásd: Mary Aiken: *Cybercsapda. Hogyan változtatja meg az online tér az emberi viselkedést?* Budapest, Harmat Kiadó, 2020.; Kiss Tibor – Parti Katalin – Pražák Gergő: *Cyberdeviancia*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.; Alison Attrill-Smith – Chris Fullwood – Melaniea Kepp – Daria J. Kuss: *The Oxford Handbook of Cyberpsychology*. New York, Oxford University Press, 2019.; Azy Barak (eds.): *Psychological Aspects of Cyberspace: Theory, Research, Applications*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

28 Lásd: Dessewffy Tibor: *Digitális szociológia*. Budapest, Typotex Kiadó, 2019.; Deborah Lupton: *Digital Sociology*. London – New York, Routledge, 2015.; Haim Assa: *Cyberspace and its effect on cultural-political and social processes*. Tel Aviv, Tel Aviv University, 2011.

29 Lásd: CIGI: *Governing Cyberspace during a Crisis in Trust*. Waterloo, Centre for International Governance Innovation, 2019.; John P. Carlin – Garrett M. Graff: *Dawn of the Code War: America's Battle Against Russia, China, and the Rising Global Cyber Threat*. New York, Public Affairs, 2018.; Aaron Franklin Brantly (eds.): *The Decision to Attack: Military and Intelligence Cyber Decision-Making*. Athens – Georgia, The University of Georgia Press, 2016.; Jessikka Aro: *Putyin trolljai*. Budapest, Corvina Kiadó, 2021.; William Nester: *Putyin virtuális háborúja*. Budapest, Hajja Book Kft., 2020.

magától értetődő, mint a történelem korábbi szakaszaiban a különféle találmányok felhasználása a bűnözésben, hadviselésben, hírszerzésben.

Ha tehát a 21. század első két évtizede után elrédünk szűkebb és tágabb – végső soron globális és immár a kibertér miatt a távolságoktól független – biztonsági környezetében azzal a céllal, hogy számot vessünk egyéni, társadalmi és állami szinten a védelmi és biztonsági szabályaink, tudatunk és képességeink helyzetével és kihívásaival, úgy vélem egyértelmű kell, hogy legyen a transzatlanti térségben, hogy változások közelegnek. Meglátásom szerint ezek így, vagy úgy de beállnak, hiszen az állami és nem állami hatalmi szereplők versengésének éleződése és átalakulása egyértelműen folytatódik ha akarjuk, ha nem, s ugyanígy a technikafejlődés és annak minden gazdasági, társadalmi, egyéni és csoportos pszichológiai hatása is dinamikus kibontakozásban van. A környezet változásaiban már messze nem magától értetődő, hogy a szabályokat és az ütemet a transzatlanti térség diktálja, ami mind a feltörekvő állami szereplők, mind pedig a nem állami szereplők nyugatitól eltérő felfogása, eszköztára miatt szükségessé teszi, hogy revideáljuk a védelemről és biztonságról vallott nézeteinket, majd újragondoljuk szabályainkat és képességeinket, ezen belül pedig különösen az állam és társadalom közti együttműködést e téren. Be kell ugyanis látni, hogy a változó környezetben nyugati értékeinket akkor tudjuk megőrizni, ha azok lényegének megtartása érdekében szabályainkat és működésünket a környezethez alkalmazkodó módon fejlesztjük tovább. Ezt a változást – minden kínos, vitás és értékeket érintő kérdése mellett – nem kataklizmaként, hanem történelmi törvényszerűségeként kell megélni, a fejlődés újabb stációjaként, melyben a megfontolt és körültekintő előrehaladás segítheti csak az elért eredmények és értékek, a nyugati kultúra fenntartását, nem pedig az idejétmúlt megoldásokhoz való görcsös ragaszkodás. Ha a védelem és biztonság területéről akarunk példát találni erre a helyzetre, akkor ugyanazt éljük most át, amit a 19-20. század során a totális háború korába való átlépés technológiai forradalmával,³⁰ csak kiterjedtebb módon és a transzatlanti térségen messze túlmutatva. Ahhoz, hogy ebben a változásban a helyes szemléletmód felé mozduljunk el, nagy segítséget nyújthat az az Eurázsia-gondolat, mely a kölcsönhatásosság és összekapcsoltság tényére építve éppen úgy számol előnyökkel, mint konfliktusokkal, de nem utópizálja az előbbieket és démonizálja az utóbbiakat. Mindezt pedig ki kell egészítenünk egy olyan szemléleti megújulással, mely szintetizálja az egymástól elkülönülő, de egymásra ható diszciplínákat, s nem utolsó sorban újra az egyensúlyra törekszik az elmélet és a gyakorlat között.

Egy másik multidiszciplináris sík: Elmélet és praxis viszonya, valamint korszerűsége a védelem és biztonság szabályozása és szervezése kapcsán

A védelem és biztonság szabályozása szempontjából egy másik aspektusra is fontos fokozott figyelmet fordítanunk, jelesül arra, hogy a szabályozás tárgyát, vagyis a releváns viszonyokat, elvárt/követendő magatartásformákat, a biztonságra potenciálisan hatással bíró környezeti elemeket, illetve a biztonság fenntartásához szükséges képességeket, intézményeket és eljárásokat milyen gondolkodásmód szerint, vagy milyen gondolkodásmód súlyozásával közelítjük meg az elmélet és gyakorlat két képzelt végpontja között.

³⁰ Kelemen Roland: A biztonsági környezet átalakulása a hosszú 19. században, In: Vélemények a katonai jog világából, 2020/3. szám, 1-9. o.

E kérdésfeltevésünkben hazai viszonylatban – bár sajnos ez még a védelemi és biztonsági vonatkozások kapcsán jellemzően nem köszön látványosan vissza, de – messze nem állunk alapok nélkül. Szigeti Péter az új évezred elején a közbiztonság fenntartása vagy ha úgy tetszik a rendészet vonatkozásában erre a problémakörre is kitért³¹, amely felfogását egyrészt érdemes kiegészíteni a kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumairól írt későbbi munkája egyes gondolataival³² és összevetni a tudomány-forradalmak és tudomány-háborúk kérdéskörének egyes vonulataival, másrészt pedig kiterjeszti a védelem és biztonságszavatolás teljes hazai horizontjára. Ennek oka nem csak abban az egyébként valahol szomorú tényben keresendő, hogy megállapításainak zöme még ma is számos és mély aktualitással bír – pedig első megfogalmazásuk óta két évtized telt el –, hanem abban is, hogy e két évtized alatt a védelmi és biztonsági tevékenységek és szabályozásuk szempontjából releváns körülmények és magatartások olyan dinamikus és komplex változásokon mentek keresztül, amelyek meglátásunk szerint ma már a tudomány rendkívül mély, sokrétű és rendszerező gondolatisága, továbbá a tudományterületeken átívelő együttműködés nélkül helyesen nem is érthetők meg és nem elemezhetők, ennél fogva pedig a gyakorlatban korszerű és hatékony módon nem, vagy sokáig már nem kezelhetők.

Szigeti felütése a téma kapcsán, hogy „hazánkban – különösen, ami a jogtudomány és az úgynevezett rendvédelmi tudományokat illeti – szinte kizárólag a szociáltechnikai szemléletmód uralkodik. Ennek központi kérdésfeltevése, hogy hogyan segíthetnénk elő különböző empirikus kutatásokkal, a létező intézmények működésének hatékonyságát. A fogalmi elméleti konstrukciókat adottságoknak véve, mindig az ágensek tevékenységének optimalizálása jelenik meg követendő célként. A kutatások logikája ehhez a kérdésfeltevéshez igazodik, s az a módszertani apparátus, melyet alkalmaznak, empirikus orientációja folytán már immanensen is ezt a tendenciát erősíti fel.”³³ Ezzel tehát a szemléletmód, ami a kutatást áthatja egy meglévő és szisztémájában, fogalmaiban nem, vagy jelentősen nem változó kereten belül tud csak mozogni, amiben a gyakorlati, a mindennapi tapasztalatok és megoldandó problémák a meglévő megoldások célzott tökéletesítésével nyerhetnek csak megválaszolást, de a fogalmi alapok, a környezet és a működési rendszer kapcsolódásai és kölcsönhatásai, a szisztéma történetisége, korszerűsége és struktúrája lényegét és egészét tekintve, azaz rendszerszerű megközelítésben nem is képezi a vizsgálódások tárgyát.

A gyakorlatban ez – különösen a szabályozásra vetítve – azt jelenti, hogy a védelem és biztonság tekintetében szemléletmódunk döntő részben reflexív, hiszen a megtörtént és megtapasztalt jelenségek kezelése indukálhat csak benne változást függetlenül attól, hogy ez a tapasztalás biztonsági eseményt vagy társadalmi-politikai igényt jelent. Ennek fő hátránya a proaktivitás háttérbe szorítása, ami a gyakorlat nyelvére fordítva a megelőzés hatékonyságát csökkenti, hiszen ennek erősítéséhez a közvetlen tapasztalatokból még analógiával sem levezethetően releváns újszerű jelenségek azonosítása, vizsgálata, valamint fogalmi és strukturális kereteinkkel való ütköztetése lenne szükséges. Hasonló hátrányos hatás azonban az is, hogy a szabályozási és intézményi fejlesztések ezzel a domináns szemléletmóddal a mindennapi gyakorlat keretei, nem utolsósorban értelemszerűen érdekviszonyai közé

³¹ Lásd: Szigeti i.m. (2001)

³² Szigeti Péter: A kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumai. In Jog Állam Politika 2013/1. szám, 39-70. o.

³³ Szigeti i.m. (2001) 284. o.

szorulnak, ami rövid távon – hiszen a megoldandó feladatok jellemzően a jelenben és a rövid távú jövőben képeződnek le – hasznos is lehet, de közép és hosszú távon már az új jelenségekre való felkészülés terén egyértelmű hátrányokat hozhat.

Ha ez a fajta napi gyakorlathoz kötöttség lényegét tekintve dogmatizálódik a fogalmak, rendszerszerű keretek tekintetében, akkor az elmélet és gyakorlat, a proaktivitás és reflexivitás közti egyensúly szélsőséges és az objektivitást is aláásó megbillenését tapasztalhatjuk, hiszen ekkor a tudományos elemzés lényegében alapvető jellemzőit – a valóság feldolgozását szolgáló absztrakciós igényt, a konstruktív kritikai jelleget, az objektivitást és a rendszerszerűséget – veszítheti el, amire sajátos társadalomtudományi kontextusban Max Weber is rávilágított.³⁴ Ez egyik oldalról azzal fenyeget, hogy az előzőekben leírt korszakos változások időben történő értelmezése és adaptálása elsikkad vagy nem kellő mélységben valósul meg, mivel a napi gyakorlathoz kötődő szemlélet lényegében egyfajta szakmai jellegű hétköznapi tudássá minősül vissza a mélyebb tudományos elemzés helyett. Másik oldalról azonban ez a fajta egyensúlyvesztés az adott szakterületek, tudományterületek viszonylatában a tudomány-forradalmak és tudomány-háborúk érzékeny szituációjához vezethet el, ha a napi gyakorlathoz kötöttség nem egyszerűen uralkodó és domináns elemmé válik a gondolkodásmódban, hanem az attól való eltérést idegennek, be nem fogadhatónak érzi már az érintett közösség abban a meggyőződésben, hogy meglévő keretek elérése, fenntartása hatékonysági vagy státusz érdekeket veszélyeztet. Ez a fajta „meggyőződéshez” kapcsolódás, melyben az érvek már nem vagy nem csak objektív elemzésre, hanem státuszhoz kötődő tekintélyre és lehetőségekre épülnek, az értéksemlegességet ássa alá, melynek értelmére és jelentőségére – a gyakorlattal is összekapcsolva – Max Weber is felhívta a figyelmet.³⁵ Mindezek kapcsán Thomas S. Kuhn tudományos forradalmakról írt nagyívű munkájában találóan világította meg a normál tudomány és a paradigmaváltások, tudományos forradalmak közti viszonyulást és szemléleti eltérést. Ahogy ő írja „a közös paradigmák alapján kutatókat azonos szabályok és minták vezérlik. Ez az elkötelezettség és a belőle fakadó, félreérthetetlen közmegegyezés előfeltétele a normál tudománynak, azaz egy bizonyos kutatási hagyomány létrejöttének és fennmaradásának.”³⁶ Ezzel tehát a szociotechnika normál tudományi minősége megvilágítható, amihez azonban hozzá kell tenni szintén Kuhn szavaival, hogy „az egyik paradigmáról a másikra történő fokozatos forradalmi átmenet pedig az érett tudomány szokásos fejlődési sémája.”³⁷ Ez azonban a kutatókra, a gondolkodásra nézve nem feszültségmentes mégis szükséges folyamat. Ezt Kuhn – igaz a természettudományokra fókuszálva, de – úgy foglalja össze, hogy „amikor valamely természettudomány fejlődése során egy személynek vagy csoportnak először sikerült olyan szintézist létrehoznia, mely képes magához vonzani a következő tudósnemzetek zömét, a régebbi iskolák fokozatosan eltűnnek.”³⁸ Itt pedig szükségképpen belép az emberi tényező is, a haladással járó mindenkori feszültségek, melyek a tudomány terén más-más okokból, de Ziauddin Sardarnak a Kuhn-ra építkező munkájában a tudomány-háborúk kategóriáját alapozta meg, melynek

³⁴ Vö.: Max Weber: A társadalomtudományos és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In Max Weber: Tanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 1998., 7-69. o.

³⁵ Vö.: Max Weber: A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme. In Max Weber: Tanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 1998., 70-126. o.

³⁶ Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 25. o.

³⁷ Kuhn i.m. (2000) 26. o.

³⁸ Kuhn i.m. (2000) 32. o.

keretében a tudomány szerepe, objektivitása, paradigmái kapcsán kialakult viták éles egzisztenciaharccá erősödnek,³⁹ amivel azonban szükségképpen a megújulást fékezik, veszélyeztetik, nem utolsósorban pedig a környezettel párhuzamosan folyamatos megújulásra kényszerített tudományos közeg innovatív utánpótlását aknázhathatják alá.

A szakmai jellegű hétköznapi tudássá minősülés kapcsán szintén érdemes Szigeti gondolatait felidézni, aki egyik oldalról a tudományos megismerés követelményeit azonosítva határolta el a tudományos és a hétköznapi tudást, másik oldalról pedig jól azonosította az utóbbi főbb jellemzőit egyben indirekt módon a vizsgált rendszerre a szemléletmód révén gyakorolt főbb hatásait is. A tudományos megismerés fő kritériumaiként Szigeti

- a) az objektivitást,
- b) az immanens jelenségmagyarázatot,
- c) az elméletalkotás belső történetiségének követelményét,
- d) és „a végső kritérium, a praxis ellenőrző szerepének”⁴⁰ követelményét

határozza meg. A tudományos megismerés Szigeti által is hangsúlyozott követelményeire azért is fontos tehát kitekinteni, mert azok között a praxis, a gyakorlat, a mindennapi élet realitásában való hatékony érvényesíthetőség a tudományos – szükségképpen elméleti – gondolkodásmód és újítás tűzpróbája, vagyis szemben a szociotechnika elméletet háttérbe szorító túlsúlyával a valós tudományos gondolkodás nem hogy kizárja, degradálja vagy háttérbe szorítja a praxist, hanem működéséhez és továbbfejlődéséhez érvényességi kellékként igényli azt. Ezzel szemben az „emberek hétköznapi tudata érthetően közvetlenül a gyakorlati szükségleteken orientálódik, beágyazódva saját létviszonyaiba, tevékenységi struktúrájába, családi, iskolai, munkahelyi, lakóhelyi, baráti, szerelmi stb. kapcsolataiba. [...] Ezért könnyen alul vagy éppen túláltalánosít. Hiszen a mindennapi életbeli gondolkodásmód reflektálatlan, a közvetlenül adott, változó élethelyzetek megoldásaihoz kötődik. Nem, s főleg nem módszeresen gondolkodik arról, hogy – hogyan – gondolkodunk. Problémaérzékenysége csak az előtte álló feladatokat fogja át, alkalomhoz kötött, csak kevésbé vagy egyáltalán nem rendszerezett.”⁴¹ Így nézve tehát a szociotechnikai szemléletmód kapcsán annyi korrekciót kell csak tennünk, hogy annak problémaérzékenysége a meglévő fogalmi, strukturális keretek között tud csak megfogalmazódni, rendszerezettsége pedig ebből adódóan korábban kialakult megoldások és fogalmi keretek érvényességi keretei között, a változó környezet napi tapasztalatokon túlmutató újdonságaira érzéketlen módon tud realizálódni. Ezt Szigeti precízen fogalmazta meg 2001-ben, mikor azt írta: „A jelenségek történetileg fellépő funkciói és struktúrája így eleve háttérbe szoruló kérdésfeltevés marad, mert nem a dolgok folyamatszerűségének és másképpen létének modalitásait keresik, hanem tapasztalatilag rögzített állapotok – mindenkor éppigylétük – pozitivizmusának kérdésfeltevése között marad ez az optimalizáció kutatás.”⁴² Ezzel tehát a Szigeti absztrakt módon mégis rendkívüli élességgel világított rá a praxis-vezérelt elemzés, fejlesztés, tudományos gondolkodás hátulütőire, hiszen megfogalmazásának egyik fő üzeneteként az is dekódolható, hogy ez a fajta megközelítés ugyan tudományosságában nem vitatható, de egy változó érvényesülési környezet

³⁹ Vö.: Ziauddin Sardar: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk. Pécs, Alexandra Kiadó, 2003.

⁴⁰ Szigeti i.m. (2013) 41. o.

⁴¹ Szigeti i.m. (2013) 41. o.

⁴² Szigeti i.m. (2001) 284. o.

szisztematikus és proaktív feldolgozására és ehhez mérten a működési szisztéma megújítására való képessége megkérdőjelezhető. Másik oldalról azonban ez az üzenet magában hordozza azt is, hogy történetileg és vele az előzőekben leírtakra visszautalva szükségképpen társadalmilag és geopolitikailag is determinált körülmények összességére és ezekből keletkező kihívásokra a szociotechnikai szemlélet egy idő után úgy próbál válaszokat adni, hogy megoldásai és gondolkodási keretének sarokpontjai már eltávolodtak a valós és kezelendő környezettől. A szociotechnikát ugyanis a napi gyakorlat dominanciája mellett az elméletalkotás belső történetiségének szűkebb megvalósulásával vagy hiányával is megközelíthetjük. „Világos, hogy maga a tudomány is »társadalmi-történeti képződmény, amely viszonylagos önállóságában is alá van vetve a történeti fejlődés összefolyamatának« - írja Szigeti József. Ez a tudomány külső történetisége. Az elméletalkotás belső történetisége ennél speciálisabb és konkrétabb összefüggés, mert túlmutat az önmagukat azonos szinten reprodukáló jelenségek immanens magyarázatán. Mégpedig ott és akkor, amikor egy jelenség lét-okait keletkezésekor és megszűnésekor egyaránt magyarázni tudja. Amikor egy jelenség honnan – hová tart mozgási törvényeit nemcsak változatos formáinak leírására, hanem váltoásaiban és fejlődési törvényszerűségeiben is meg tudja ragadni a tudomány.”⁴³ Ehhez azonban szükségképpen feltétel, hogy a változásokhoz és fejlődési törvényszerűségek azonosításához szükséges önreflexió is meglegyen, vagyis a tudománynak az a szociotechnikán túlmutató képessége, hogy önmaga bázispontjait, kereteit és ezek részeként változási törvényszerűségeit is azonosítani és előmozdítani tudja. Ez azonban túllép a napi praxison és a proaktivitásra, a napi tapasztalatok által érintett horizonton túli jövőbeli jelenségek fürkészése és kezelése felé mozdul el egybeesve Szigeti azon megfogalmazásával, miszerint a „tudományos anticipációs – és ez a szó szigorúbb, teljesebb, kitüntetett szerepet kapó és a polgári tudományosságban legtöbbször tagadott értelme – »amikor egy jelenség fejlődésének a jövőben felmerülő új, általános vonását előlegezzük« meg. Itt tehát nem pusztán empirikus, induktív, hanem – nevezzük el – nomotetikus-deduktív előrelátásról van szó.”⁴⁴

Az előttünk álló, a védelem és biztonság szabályozását, fenntartását, megerősítését – az egyéni és társadalmi viszonyainkon, illetve technológiai környezetünkön túl, de azokkal szoros összefüggésben – korszakosan érintő kihívások vonatkozásában persze fontos mindezt mégis visszakapcsolni a praxishoz, a tapasztalathoz. Ezt 2001-ben Szigeti a következőkkel tette meg: „A rendőrség munkáját, a közbiztonság alakulását vizsgáló kutatások is állandóan ezt a szemléletet – *ti. a szociotechnikait vagy optimalizáció kutatásit (beszúrás Farkas)* – termelik újjá. Az előfeltételek előzetes vizsgálata nélkül feltételezik, hogy a közbiztonságot biztosító szervek a helyükön vannak, azok egymáshoz való viszonya, a struktúra elfogadható, s az így adott struktúrán belül akarják a munkát hatékonyabbá tenni. Ezt szolgálja a szociotechnika.”⁴⁵ E gondolatát mind keletkezéskori, mind pedig mai aktualitásában azonban ki lehet, sőt ki kell egészíteni a rendészeten kívül a honvédelem, a nemzetbiztonsági szféra, továbbá a komplex biztonsághoz kapcsolódó összes szakterület és szervezet biztonsági szegmensével, de nem a szervezetekre, hanem a működési elvekre, módszerekre, eszközökre és egymáshoz való viszonyulásra fókuszálva. Egyrésztől azért, mert sajátosságai ellenére is a rendészet is szervesült része az állam rendszerének és azon belül az

⁴³ Szigeti i.m. (2013) 49. o.

⁴⁴ Szigeti i.m. (2013) 50. o.

⁴⁵ Szigeti i.m. (2001) 284. o.

állam védelmi és biztonsági alrendszerének⁴⁶, azaz a praxishoz kötöttség az államon belül a biztonságot szavatoló funkciókra egyformán nehezedő nyomás és az eltérések ellenére sok tekintetben a katonai karakterű szervek⁴⁷ jellemzőiben fellelhető működési-irányítási és ezáltal gondolkodásmódbeli hasonlóságok révén egyértelműen kiterjeszthető. Másrésről azért, mert egészen addig, amíg a kérdésfeltevés fókuszába a szervezeteket helyezzük – amire hazánkban van hajlandóság – addig a fogalmi keret, az alkalmazott eszközök és módszerek, a működési elvek és keretek, valamint mindezek viszonyulása a működési környezethez továbbra is csorbát szenved, háttérben marad, hiszen a szervezetek alakítása vagy átalakítása a napi működést az új szervezeti keretek tanulásával terheli meg, a külvilág felé pedig azt a téves képet festheti, hogy a szervezeti változás egyben feltétlenül együtt jár a tartalmi és rendszerszerű változással is, ami nem zárható ki, de nem is adekvát törvényszerűség.

Zárszó

A védelem és biztonság szabályozása, fenntartása, megerősítése kapcsán tehát egyértelműsíthetjük, hogy a technológiai és ennél fogva egyéni, társadalmi és nem utolsósorban geopolitikai szempontból is dinamikusan változó környezet, amiben élünk megkerülhetetlenné teszi egyik oldalról a tudomány- és szakterületeken átívelő, azok szinergiáira építő gondolkodás és fejlesztési-működési személet kialakítását, másik oldalról pedig a gyakorlati és elméleti szemléletmód, a napi feladatok praktikuma és a rendszerszerű és proaktívan a jövő felé is forduló elméletisége közti egyensúly kialakítását, megerősítését.

Ez a felismerés és igény nem újszerű. Az újszerű kihívások terén az egyes tudomány- és szakterületek saját értelmezési kereteik között, egy-egy jelenségre nézve ezt a megállapítást már megtették. Csak példálózó jelleggel érdemes itt a terrorizmus elleni harcra, a kiberbűnözés elleni fellépésre, az interneten terjedő káros tartalmak korlátozására, a kiberhírszerzésre vagy épp a kiber hadviselés kérdéseire gondolni, de azzal a kitételrel, hogy ezek elemzése terén az egyes tudomány- és szakterületek még jellemzően saját kereteik között, a tudományterületek közti szinergiák változó mértékével reagáltak. Ennek talán legkézenfekvőbb példája – részint politikai, részint pedig a fogyasztói figyelemért versengő média retorikai okaiból is – az a jelenség, amely számos új kihívást szükségképpen a hadviselés kontextusával párosít, így példaként ragadva meg a cyber warfare, a hybrid warfare vagy épp a lawfare jelenségeit, miközben ezek érvényesülési terepe és gyakorlata is messze túlmutat a hadviselés ez eddig elfogadott keretein és fogalmi körén. A praxis és elmélet közti egyensúly problematikája sem újszerű, erre hazánkban Szigeti Péter már a kétezres évek legelején rávilágított a rendészet kapcsán, tehát egy kifejezetten biztonsági kötődésű témakörben. E tekintetben azonban a változást jellemzően intézményi oldalról közelítettük meg az elmúlt évtizedekben és továbbra is a napi problémák és kihívások megoldási keretének dominanciájával. Ahhoz tehát, hogy korunk újszerűségéhez megfelelően

⁴⁶ Vö.: Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai. Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.

⁴⁷ Korábbi kutatásaimban a katonai karakterű szervek fogalma alatt az állam legitim kényszer monopóliumának érvényesítésére törvényileg feljogosított, – fő szabály szerint – katonai rendfokozati hierarchiában, parancsuralmi vezetési rendszerben és a szervezet egészéhez általánosságban kapcsolódó fegyveres jellegű működéssel leírható testületeket értem. Vö.: Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és Kiegyezést követő polgári evolúciója. Győr, Széchenyi István Egyetem, doktori értekezés, 2018.

alkalmazkodni tudjunk, szükséges, hogy erősítsük a tudomány- és szakterületek közti szinergiákat, illetve a védelem és biztonság elemzése, szabályozása, fejlesztése terén az elméleti tudományos szemléletmód fontosságát.

A változás kulcsa tehát a szemléletmód megváltoztatásában, a tudományos értelemben vett társadalomtudományi elemzés védelem és biztonság viszonylatában való meghonosításában, megerősítésében rejlik, de nem a szociotechnika kizárásával, hanem a kettő közti helyes egyensúly megtalálásával. „A társadalomtudományi elemzés viszont teoretikus orientációjú és meghaladja a társadalom technikai ismertek, operacionális tudás dimenzióit. Kétség kívül utóbbira is szükség van és szükség lehet, de nem azon az áron, hogy kibontatlanul hagyja azokat a nézőpontokat és összefüggéseket, melyeket a kritikai elméletek (Sozialwissenschaft) vizsgálnak. Ezek már nem csak azt nézik, hogy ami van, a fennálló az hogyan módosítható, a növelhetőség vagy a csökkenthetőség értelmében, hanem a létezők területi nézőpontjával szemben a minőségnek, struktúráik és funkcióik kibontására is kíváncsi. Ami van, az jó-e, értékes-e vagy éppen káros, és ami van, az hogyan lehetne egészen másképp, mint ahogy van.”⁴⁸ – foglalta össze Szigeti a megoldást húsz évvel ezelőtt, mely alapján még számos feladat áll előttünk, melyek további elodázása már egyértelműen a biztonságunk eróziójával képzelhető csak el a környezetünk már lezajlott és folyamatban lévő nagy ívű és dinamikus változásai és különösen az Eurázsia hatástér kontextusa miatt.

⁴⁸ Szigeti i.m. (2001) 285. o.

Irodalomjegyzék

- Aaron Franklin Brantly (eds.): The Decision to Attack: Military and Intelligence Cyber Decision-Making. Athens – Georgia, The University of Georgia Press, 2016.
- Abishur Prakash: Go.AI: A mesterséges intelligencia geopolitikája. Budapest, Pallas Athéné Books, 2020.
- Abishur Prakash: Új geopolitika. A világ jövője. Technológia I-II. kötet. Budapest, Pallas Athéné Books, 2018.
- Alfred Rolington: Hírszerzés a 21. században. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.
- Alison Attrill-Smith – Chris Fullwood – Melanlea Kepp – Daria J. Kuss: The Oxford Handbook of Cyberpsychology. New York, Oxford University Press, 2019.
- Amaël Cattaruzza: A digitális adatok geopolitikája. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2020.
- Azy Barak (eds.): Psychological Aspects of Cyberspace: Theory, Research, Applications. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- Brígida Rocha Brito: Hard, Soft or Smart Power: Conceptual Discussion or Strategic Definition? In Janus.net E-Journal of International Relations Autumn 2010, 112-114. o.
- Bruno Maçães: Eurázsia hajnala. Az új világrend nyomában. Budapest, Pallas Athéné Books, 2018.
- Carl J. Jensen – David H. McElreath – Melissa Graves: Bevezetés a hírszerzésbe. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.
- Charles J. Dunlap Jr.: Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21 st Conflicts. (letöltve: 2021.06.10., <https://people.duke.edu/~pfeaver/dunlap.pdf>)
- CIGI: Governing Cyberspace during a Crisis in Trust. Waterloo, Centre for International Governance Innovation, 2019.
- Daniel S. Markey (2020): China's Western Horizon. Beijing and the New Geopolitics of Eurasia. New York, Oxford University Press, 2020.
- Deborah Lupton: Digital Sociology. London – New York, Routledge, 2015.
- Dessewffy Tibor: Digitális szociológia. Budapest, Typotex Kiadó, 2019.
- Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és Kiegészítést követő polgári evolúciója. Győr, Széchenyi István Egyetem, doktori értekezés, 2018.
- Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai, Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.
- Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai. Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.
- Farkas Ádám: Az Eurázsia gondolat, mint a nyugati szemléletmód önreflexiójának alapja? Gondolatok Robert D. Kaplan „Marco Polo világa visszatér” című munkája kapcsán. Szakmai Szemle 2020/2. szám, 178-192. o.
- Farkas Ádám: Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok. In Honvédségi Szemle 2020/4. szám, 11-23. o.
- Geoffrey F. Gresh: Eurasia's Maritime Rise and Global Security from the Indian Ocean to Pacific Asia and the Arctic. Cham, Palgrave Macmillan, 2018.
- Haim Assa: Cyberspace and its effect on cultural-political and social processes. Tel Aviv, Tel Aviv University, 2011.
- Halford J. Mackinder: Democratic Ideals and Reality. London, Constable Publishers, 1942, (Reprint: 1996, National Defense University Press, Washington, letöltve: 2021.04.11., https://www.files.ethz.ch/isn/139619/1942_democratic_ideals_reality.pdf)

Henry Kissinger: Világrend. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.

Hódos László: A hibrid konfliktusok felívelési szakasza, avagy a fenyegetés észlelésének, megelőzésének és kezelésének nemzetbiztonsági aspektusai. In Honvédségi Szemle 2020/4. szám, 49-64. o.

Hódos László: A nemzetbiztonsági szolgálatok közelmúltbeli tevékenységét befolyásoló mérföldkövek, avagy az új típusú biztonsági kihívások jelentette veszélyek és az azokra adott kormányzati, illetve jogalkotói válaszok 2010 és 2020 között. In Szakmai Szemle 2021/1. szám 134-149. o.

Jakub J. Grygiel – A. Wess Mitchell: Nyugtalan határvidék. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.

Jens David Ohlin – Kevin Govern – Claire Finkelstein: Cyber War: Law and Ethics for Virtual Conflicts. Oxford, Oxford University Press, 2015.

Jessikka Aro: Putyin trolljai. Budapest, Corvina Kiadó, 2021.

John P. Carlin – Garrett M. Graff: Dawn of the Code War: America's Battle Against Russia, China, and the Rising Global Cyber Threat. New York, Public Affairs, 2018.

Joseph S. Nye Jr.: The Future of Power. New York, Public Affairs, 2011.

Joseph S. Nye Jr.: The Powers to Lead. New York, Oxford University Press, 2008.

Joseph S. Nye Jr.: Véget ér-e az amerikai évszázad? Budapest, Antall József Tudásközpont, 2018.

Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái. In Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020., 92-114. o.

Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015.

Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: Farkas Ádám (szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147-170. o.; Kelemen Roland – Németh Richárd: Vulnerabilities of the Cyberspace Due to Its Social Nature, In: Rastislav Funta (szerk.): Počítačové právo, UI, ochrana údajov a najväčšie technologické trendy, 2019, 51-66. o.

Kelemen Roland: A biztonsági környezet átalakulása a hosszú 19. században, In: Vélemények a katonai jog világából, 2020/3. szám, 1-9. o.

Kelemen Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig, In: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 43-79. o.

Kelemen Roland: A nem állami kibertéri műveletek egyes szereplőinek jelentősége a hibrid konfliktusokban, In: SmartLaw Research Group Working Paper, 2021/2. szám, 1-17. o.

Kiss Tibor – Parti Katalin – Prazsák Gergő: Cyberdeviancia. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

Lásd ezt bővebben: Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér alanyai és sebezhetősége, In: Szakmai Szemle, 2019/3. szám, 95-118. o.

Ling Chen: A globalizáció manipulálása. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2019.

Maria Raquel Friere – Roger E. Kanet: Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'. New York, Palgrave Macmillan, 2010.

Mark Bassin – Mikhail Suslov: Eurasia 2.0. Russian Geopolitics in the Age of New Media. Lanham – Boulder – New York – London, Lexington Books, 2016.

- Mark M. Lowenthal: Future of Intelligence. Cambridge, Polity Press, 2017.
- Mark M. Lowenthal: Hírszerzés. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.
- Markku Wilenius: A jövő nyomában. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2019.
- Mary Aiken: Cybercsapda. Hogyan változtatja meg az online tér az emberi viselkedést? Budapest, Harmat Kiadó, 2020.
- Matthew Sussex – Roger E. Kanet: Russia, Eurasia and the New Geopolitics of Energy. Confrontation and Consolidation. New York, Palgrave Macmillan, 2015.
- Max Weber: A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme. In Max Weber: Tanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 1998., 70-126. o.
- Max Weber: A társadalomtudományos és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In Max Weber: Tanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 1998., 7-69. o.
- Michael Kearney: Lawfare, Legitimacy and Resistance: The Weak and the Law. In: Ardi Imseis (ed.): The Palestine Yearbook of International Law. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, 79–129. o.
- Michael N. Schmitt (eds.): Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations. Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- Michael N. Schmitt (eds.): Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- Odd Arne Westad: Nyughatatlan birodalom. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2020.
- Richard L. Armitage – Joseph S. Nye Jr.: CSIS Comission On Smart Power. A smarter, more secure America. Washington, Center for Strategic and International Studies, 2007.
- Robert D. Kaplan: A földrajz bosszúja. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.
- Robert D. Kaplan: Marco Polo világa visszatér. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2018.
- Robert Kagan: Made in America. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.
- Sascha Dov Bachmann – Andres B. Munoz Mosquera: Lawfare and hybrid warfare – how Russia is using the law as a weapon. Amicus Curiae, Journal of the Society for Advanced Legal Studies, Summer 2015, 25–28. o.
- Szigeti Péter: A kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumai. In Jog Állam Politika 2013/1. szám, 39-70. o.
- Szigeti Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás. In Szigeti Péter (szerk.): A valóság vonzásában. Győr, Széchenyi István Főiskola, 2001, 283–306. o.
- Szörényi András: Smart power, avagy az év „felfedezése”. In Külügyi Szemle 2019/3. szám, 147-158. o.
- Tawia Ansah: Lawfare: A Rhetorical Analysis. Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 43, 2010, 87–119. o.
- Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- William Nester: Putyin virtuális háborúja. Budapest, Hajja Book Kft., 2020.
- Zbigniew Brzezinski: Stratégiai vízió. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013.
- Ziauddin Sardar: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk. Pécs, Alexandra Kiadó, 2003.